

УДК 821.161.2 -1.09

АЛЕГОРИЧНА МЕТАОБРАЗНІСТЬ ПОЕЗІЇ ВІРИ ВОВК

Світлана Ожарівська

Наукова бібліотека Вінницького фінансово-економічного університету

У статті розглянуто алегорію у творчості Віри Вовк як один із прийомів моделювання художньої дійсності. Творча еволюція поетеси мислиться як рух до створення цілісної надтекстової єдності, ґрунтованої на таких філософсько-естетичних засадах, якими є релігійність, національна традиція, народнопоетичні та міфологічні мотиви, образна синтетичність художнього мислення. Зріла творчість поетеси, розглянута на прикладах поезії збірок «Каппа хреста», «Обарінки», «Ораторія хвали», «Земля іскриста», презентує інтенцію до поетичної метаобразності, до створення містких узагальнених наскрізних мотивів, розгорнутих метафор і симфор, що об'єднують цілі масиви збірок, деталізуються в послідовних рядах символів, алегорій, парабол, які є системотворчими для окремих збірок, циклів, конкретних віршів.

Ключові слова: *метафора, алегорія, симфора, метонімія, ідіостиль.*

Як на час виходу перших збірок Віри Вовк, так і сьогодні її творчість викликає професійний інтерес літературознавців, а весь її різнобічний мистецький доробок цікавить науковців-гуманітаріїв загалом. Своє вагоме слово про особу та художні твори майстра сказали її сучасники – Ю. Шерех та Б. Рубчак. Сучасні дослідження життя і творчості Віри Вовк представлені статтями у всеукраїнських, а також місцевих часописах. Це насамперед праці М. Жулинського, Г. Сивоконя, М. Ільницького, Т. Салиги, Ю. Коваліва, В. Моренця, М. Слабошпицького, С. Павличко, О. Астаф'єва, Н. Зборовської, П. Сороки та ін. Ґрунтовний характер мають розвідки, вміщені у збірниках наукових праць та науково-популярних виданнях. Серед таких – статті О. Астаф'єва, Ю. Григорчук, Н. Грицик, Т. Салиги, О. Смольницької та ін.

У поетичній моделі світу Віри Вовк вирізняються наскрізні мотиви, якими є релігійність, національна домінанта, народнопоетичні та міфологічні концепти, образна синкретичність поетичного мислення, яка інколи призводить до свідомого синтезу мистецтв, залучення до творчої лабораторії засобів музики, живопису, скульптури, театру тощо. Природа поетичного образу Віри Вовк змушує шукати джерел своєрідності у використанні цілого арсеналу специфічних художньо-стильових засобів. Це і осмислення фольклорно-міфологічних мотивів, і біблійні тексти, і прецеденти з класичної історії культури, і досвід бароко, питомий для української культурної традиції, і новітня інтерпретація мистецької стратегії символізму. Густа, насичена метафоричність її творчості еволюціонує до метаобразності, до створення містких узагальнених наскрізних мотивів, розгорнутих метафор, що об'єднують цілі масиви збірок, деталізуються в послідовних рядах символів, алегорій, парабол, системотворчими для окремих збірок, циклів, конкретних віршів. Ця питома властивість художньої манери дає підстави зарахувати поезію Віри Вовк до метафоричного типу творчості, на відміну від іншого, метонімічного,

який представлений у її віршах значно меншою мірою – здебільшого як спорадичний художній прийом. Характерною ознакою ідіостилію поетеси є «асиміляція» алегорії метафорою, синтез цих двох художніх стратегій.

Віра Вовк моделює свій поетичний всесвіт передусім через метафору та симфору як вищу форму метафоричного вираження. «Сконцентруючи та узгоджуючи у своєму потужному семантичному полі найвіддаленіші чи найнесумісніші асоціації, метафора постає суцільним непочленованим тропом, який може розгортатися у внутрішній сюжет, не сприйнятний з погляду раціоналістичних концепцій» [8, 456]. Ще вищим потенціалом узагальнення володіє симфора: вона подібна до загадки, проте не підлягає прямому декодуванню, створюючи нову поетичну реальність. Поряд із параболою, яка передбачає нескінченну кількість трактувань і можливість лише наблизитися до декодування образу, метафора і симфора становлять конституційний арсенал металогічної образності поезії Віри Вовк. Навіть виразно метонімічна (точніше – алегорична) збірка «Обарінки» (2010), яка вміщує цікаві сюжетні байки, належить у своїй основі до метафоричної поетики, оскільки більшість поезій мають «подвійне дно»: з одного боку, це класична байка, з іншого – розгорнута метафора, зміст якої прочитується не лише в контексті окремого твору, а й усієї збірки і ширше – всієї творчості поетеси. Не менш виразно представлена «узалежнена» метонімічність і в інших збірках В. Вовк, зокрема «Ораторія хвали» (2015) та «Земля іскриста» (2016).

У названих збірках метонімічність явлена в різних іпостасях. «Обарінки» містять класичні алегорії в добірці байок, де метонімія є необхідною жанровою ознакою («Слон», «Похвала», «Одухотворення», «Кіт і миша», «Шакал», «Терміти» та ін.), проте значна частина творів збірки в жанровому плані має «проміжне» становище: зберігаючи алегоричну домінанту, вони є вільною авторською інтерпретацією жанру байки («Цирк», «Криниця», «Блазень» та ін.), а часом і зовсім втрачають із нею зв'язок («Височінь», «Олімп», «Піраміда» та ін.):

Столітній Дід сказав Будівельнику:

– Як хочеш будувати державу,

починай завжди знизу:

спочатку від себе самого,

від своїх дітей та внуків,

і аж опісля домагайся,

щоб сусіди довкола її будували,

а князь добудовував.

(«Держава»)

Алегоричний зміст вірша не викликає сумніву, тоді як жанрові ознаки байки дотримані лише частково – в моралізаторському змісті й алегоричності персонажів. Ще далі відходить авторка від жанрового канону в поезії «Молода дівчина»:

*Молода дівчина
не може не любити,
як у полі буяє любисток;
не може забути,
як на небі цвітуть незабудьки.
Надаремне їй пригадувати,
що кужіль не прядена
і що борщ у печі перекипає.*

Метонімія вірша майже змикається з метафоричним змістом, набуваючи специфічного жанрового втілення. Дальший розвиток ця властивість авторського трактування метонімії одержує в наступних збірках поетеси – «Землі іскристій» та «Ораторії хвали», у яких центральні образи віршів набувають виразних ознак семіметафори, синтезуючи алегоричність і метафорику в багатозначні образні єдності. Наскрізні мотиви цих збірок заявлені в опуклих образних концептах, які в деяких випадках межують із символами, проте здебільшого не втрачають зв'язку з прямою номінацією і метонімією. Такі образи набувають притчової, параболічної багатозначності іншим шляхом, ніж символи: вони алегорично апелюють до знакових речей і явищ, а головне – до попередньої творчості В. Вовк, розвиваючи й узагальнюючи, підсумовуючи улюблені мотиви поетеси. Ці образи набувають властивостей симфори, надтекстової єдності як чергові послідовні ланки серійних метафор, що розгортаються в багатьох попередніх творах письменниці. Такий автоінтертекст є характерною особливістю ідіостилю поетеси. Для прикладу пошлемося на мотив цирку, маскараду, карнавалу, до якого Віра Вовк розробляє в багатьох збірках, щоразу надаючи йому нових змістових і образних конотацій.

Театр і Карнавал з усіма їхніми атрибутами є одним із продуктивних джерел металогічної образності у творчості Віри Вовк. Класична метафора «життя – театр» у ліриці поетеси розгортається в серію метафор, де символічний образ людини-актора набуває багатьох відмін. Одна з них – карнавал. Йому присвячений вірш «Баляда про маску на карнавалі» (зб. «Каппа хреста», 1969), у якому введено символічний масив, який згодом стане одним із ключових у художній картині світу лірики Віри Вовк: карнавалу, маски:

*Я вишиваю щоночі
Маску на карнавал...
.....
Щоб тільки раз у житті
Захлинутися щастям...
.....
Хай потім скотиться сонце
В бездонну могилу
І черви хай точать його обличчя!*

*Мені байдуже!
Раз тільки, раз
Випити весь океан
І танцювати на бубнах
Під ворожбою зірок!*

Згодом цей мотив віднайде свою зрілу й багатогранну інтерпретацію у збірці «Жіночі маски» (1994), де збагатиться значно ширшим інтертекстом. Маска – один із ключових для творчості Віри Вовк образів, який набуває в різних творах різних властивостей – від алегоричності масок, які вбирають персонажі, до метафор і символів. Цей металогічний концепт формує своєрідну розімкнену параболічну структуру, яка надається до надзвичайно багатопланового відчитання.

Архетипний символ маски символізує спробу самовтечі, захисту, бажання вдати із себе когось іншого. Б. Рубчак, досліджуючи лірику Віри Вовк, вказував, що її образи «основані або на предметах, або навіть на дрібних конкретних деталях, отже, на прецизному – майже малярському спостереженні світу. Таке «імажиністичне» трактування дійсності, однак, часто підноситься до символічності своєрідною мітичною енергією» [10, 38], на схрещення у її творчості сюрреалізму західного та слов'янського.

Він є одним із наскрізних у збірці «Жіночі маски» (1994), де трактується як містка метонімія і водночас символ марноти людської метушні. Кожна «маска» – це символ окремої риси характеру, певної події або внутрішнього стану. Збірка постає не «сумою значень» окремих віршів-масок, у своїй сукупності поезії набувають надзвичайно глибокого, багатозарового, гіпертекстуального значення. Важливий добір окремих масок – вони є символічними для певної епохи, культури, знакового історичного моменту, несуть у собі не лише хрестоматійну «оболонку», завдяки якій стали називними, а й увесь комплекс свого буття. Віра Вовк знаходить ключ не лише до глибшого розкриття образу ліричної героїні, а й до зворотного впливу: повнішого осягнення «маски» – культурного символу. Кожна з «масок» несе елемент метонімічного змістового навантаження, заявленого в програмному вірші «Маска»:

*усі мої маски
то мозаїка
мого обличчя*

*я – баня світлого храму
я – темна мряка долини*

*у темну мряку заливаю землю
купаю землю світлом храму*

я – мед і цуката

*я – ласка і гріх
я – корінь і крона.*

Метаобраз «життя – театр» одержує своєрідний розвиток і в збірці «Обарінки» вже в іншій спорідненій іпостасі – цирку:

*– Ходіть до Цирку! – вигукував Кльовн,
запрошуючи людей з вулиці.
– Побачите, як Ведмідь
диригує оркестрою,
почуєте промову Верблюда
й послухаєте віршів Павіяна.
– А я гадав, що там щось нового, –
сказав розчарований Подорожній.
(«Цирк»).*

Типово алегоричний у цьому творі, образ цирку в контексті поезії Віри Вовк кореспондує з творами, де виступає варіаціями традиційного мотиву літератури Заходу: «Життя – театр». У «Прелюдії» (збірка «Ораторія хвали») поетеса вкладає в уста Чорта такі слова: «...Світ / Це – віковичний карнавал, / Де поруч забавляються / І кат і стратенець, / Чернець і шурпа, / Святий і солодій...».

Подібні базові метаобрази поезії Віри Вовк відіграють надзвичайно важливу конструктивну роль у концептосфері творчості поетеси. У працях сучасних дослідників вони мають різні назви, проте спільну конституційну ознаку: ці образи становлять фундамент художньої моделі світу митця. Т. Гундорова називає їх «знаками-симптомами», «знаками-сигналами» [7, 14], О. Бистрова – «ключовими символами», «образами-домінантами» [1], Л. Петрухіна – «маркерами», «символами-ключами» [9]. Однозначно зарахувати їх до певної категорії навряд чи й можливо, оскільки подібні образи за природою синтетичні. Вони поєднують у собі властивості символу, притчі, параболи, метафори й симфори, а в системі творчості Віри Вовк сприймаються і як метонімії, часто побудовані на інтертекстуальних альянсах на давніші вірші поетеси.

Важливі ключові метаобрази творчості Віри Вовк винесені в заголовки розділів збірки «Ораторія хвали», що дає підстави трактувати її як своєрідний підсумок певного етапу творчості. Вже перша назва вірша «Ораторії» має програмне навантаження: «Молитва Вселенної». Авторка формулює художнє завдання збірки: побудову поетичного всесвіту, обернутого до Бога:

*Благословенні Господні твори,
Первні творіння, яви природи.*

*Тіла небесні та пори року
Від первотвору вірні закону.*

*Птахи і звірі, плоди й рослини,
І я, людина, й мій світ людини:*

*Моя вітчизна, родина й хата,
Юність і старість, праця і свята.*

*Душі потреби й предвічні болі,
Бо все з Твоєї плине долоні.*

У цих рядках перелічені основні складники поетичного всесвіту Віри Вовк: це космічні простори, небесні тіла, пори року, явища природи, звірі й рослини, рідний дім, вітчизна, родина й потреби душі. Усі ці прості й безумовні, автологічні поняття розгортаються у збірці в струнку систему поетичної світобудови, де кожен із цих образів набуває мистецької повноти й символічної глибини, перетворюючись із простої номінації на метонімічний образ людського життя. Ці образи у віршах кореспондують із наскрізними мотивами творчості поетеси, апелюють до національної і світової історії, релігійності, моральності, до тих базових понять і явищ, без яких неможливе буття людини. Самі назви розділів збірки дають зрозуміти, що мова йде про найголовніше: «Первні», «Яви природи», «Дерева», «Квіти і ягоди», «Звірі», «Птахи й комахи», «Людина», «Рік», «Вітчизна», «Душа». Емоційна тональність віршів збірки надзвичайно багата – від грізної перестороги «Апокаліптичного коня» до жартівливих «Ведмедя і миші» чи «Зозульки»:

*Червоне сонечко з небес злетіло,
На рукав сіло й скаржить ся німо:
«Я вся червона, бо нещаслива:
Сім чорних крапок ношу на крилах».*

*Зозулько-сонечко, май потіху:
Існує більше горя на світу.*

Вірш характерний для творчості Віри Вовк: у ньому поєднується алегоричність із розгортанням серійної метафори *сонечко*, що набуває значення симфори, не втрачаючи метонімічного сенсу: «Червоне сонечко з небес злетіло, / На рукав сіло...» – сонечко можна трактувати і як небесне світило, і як комаху, а далі світло цього образу переходить і на Зозульку («Зозулько-сонечко»). Жартівлива мораль алегорії лише підсилює світлий колорит вірша і надає образу «сонечка» надзвичайної пластичності й барви.

Зріла поезія Віри Вовк, за слушним спостереженням Ю. Григорчук, «представляє новий тип художнього осягнення світу, який можна визначити «поезією споглядання». Це передовсім вихід за межі часу і простору, розмивання сталих норм і літературних канонів. Віра Вовк зображує дійсність ніби зсередини, демонструючи невичерпні можливості «”внутрішнього” зору»

[6, 236]. Власне, цей «погляд ізсередини» в художній інтерпретації поетеси є значною мірою набутком засвоєння мистецької концепції сюрреалізму. Проте ідіостиль поетеси вбирає в себе й інші стратегії образотворення, синтезуючи їх у неповторну єдність під впливом українських етнокультурних чинників і ще однієї традиції літератури Заходу – кларизму. Прагнення досягнути максимальної прозорості поетичної тканини є наскрізною творчою інтенцією Віри Вовк. Джерелом досконалої ясності й простоти образу при збереженні його змістової багатшаровості й неоднозначності служать не останньою чергою ще два джерела, що справили значний вплив на творчість поетеси: українська етнокультурна традиція і католицька релігійність. Ю. Григорчук слушно підкреслює «францискансько-сковородинівську філософію простоти», яку сповідує Віра Вовк: «...Підсвідома орієнтованість на прозорість викладу – не тільки стилетвірний чинник поезики., а й вагомий тематично-змістовий вектор релігійної лірики. Мотив *францисканської простоти як шляху духовного осягнення світу homo religiosus* [курсив авторки статті. – С.О.] формує образ ліричного героя Віри Вовк, людини «чистої душею, доброї й безхитрисної, відкритої душею Богові» [6, 232]. Це спостереження справедливе не лише щодо релігійної лірики поетеси, оскільки виявляє і стильові ознаки певної групи творів, і питому властивість авторського ідіостилю Віри Вовк. Глибока релігійність притаманна її творчості на всіх етапах мистецької еволюції, позначаючись на всіх рівнях поетичної організації – від філософсько-естетичної концепції до мікрообразів. Часом вона виступає прямо, часом підтекстово, проте завжди залишається домінантою поетичного світобачення. Одним із продуктивних авторських засобів досягнення єдності простоти й багатозначності образної структури є синтез двох образних стратегій: метафоричного і метонімічного типу художнього мислення з відчутним переважанням першого. Наслідком цього є творення симфор, неповторного образно світу поетеси, в якому національні корені органічно поєднані з найсучаснішими світовими художніми концепціями.

Отже, метонімічні образи в поезії Віри Вовк складають окрему сферу металогічної образності. Належачи до метафоричного типу художнього мислення, поетеса лише зрідка використовує алегорію як самостійний художній прийом, як у збірці «Обарінки». Значно частіше в її поезії метонімія виступає в ролі структурного елемента, підпорядкованого метафорі («Жіночі маски», «Ораторія хвали», «Земля іскриста» та ін.), де з її допомогою створюються синтетичні узагальнюючі метаобрази, визначальні для художньої моделі світу поезії Віри Вовк. Специфіка лірики поетеси полягає в тому, що кожна її збірка, кожен вірш стають окремими гранями єдиного цілісного явища, надтекстової єдності, пронизаної наскрізними мотивами, топосами, символами. Ця єдність еволюціонує, змінюється, набуває нових рис, але ніколи себе не заперечує. Основою її виступають синтетичні метаобрази, одним із важливих елементів яких є метонімія. Вони визначають цілісність художньої моделі світу, повноту розкриття духовного багатства ліричної героїні.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бистрова О. Формотворчі функції домінантних образів. На матеріалі української та російської поезії / Олена Бистрова. – Автореф. дис. на здобуття наук. ст. канд. філол. наук. – К., 2001. – 18 с.
2. Вовк В. Каппа хреста / Віра Вовк. – Мюнхен: Сучасність, 1969; перевид. у кн.: *Віра Вовк. Поезії*. – К.: Родовід, 2000.
3. Вовк В. Обарінки / Віра Вовк. – Дніпропетровськ: Пороги, 2010. – 63 с. – (Б.-ка «Видання журналу “Бористен”»).
4. Вовк В. Ораторія хвали / Віра Вовк. – Ріо-де-Жанейро – Київ – Львів, 2015. – 140 с.
5. Вовк В. Земля іскриста (казка-поема) / Віра Вовк. – Ріо-де-Жанейро, 2016. – 52 с.
6. Григорчук Ю. Релігійні мотиви в поезії Віри Вовк і Яна Твардовського / Юлія Григорчук // Вісн. Львівського ун-ту. Серія філологічна. – 2012. – Вип. 56. – Ч. 2. – С. 231–238.
7. Гундорова Т. Проявлення слова. Дискурсія раннього українського модернізму. Постмодерна інтерпретація / Тамара Гундорова. – Л.: Центр гуманітарних досліджень Львівського держ. ун-ту ім. І. Франка, 1997. – 297 с.
8. Літературознавчий словник-довідник / [Р. Т. Гром'як, Ю. І. Ковалів та ін.]. – К.: ВЦ «Академія», 1997. – 752 с.
9. Петрухіна Л. Образи природи як стани екзистенції у поезії / Людмила Петрухіна. – Автореф. дис. на здобуття наук. ст. канд. філол. наук. – Л., 2000. – 20 с.
10. Рубчак Б. Меандрами Віри Вовк / Богдан Рубчак // Сучасність. – Нью-Йорк, 1981. – Вип. 1; 2. – С. 32-37.

АЛЛЕГОРИЧЕСКАЯ МЕТАОБРАЗНОСТЬ ПОЭЗИИ ВЕРЫ ВОВК

Светлана Ожаровская

В статье рассматривается аллегория в творчестве Веры Вовк как один из приемов моделирования художественной действительности. Творческая эволюция поэтессы рассматривается как движение к созданию целостного надтекстового единства, основанного на таких философско-эстетических принципах, как религиозность, национальная традиция, народнопоэтические и мифологические мотивы, образная синтетичность художественного мышления. Зрелое творчество поэтессы рассмотрено на примерах стихотворений сборников «Каппа креста», «Обаринки», «Оратория хвалы», «Земля искрящаяся». Представляет интенцию к поэтической метаобразности, к созданию вместительных обобщенных сквозных мотивов, развернутых метафор и симфор, объединяющие целые массивы сборников, детализируются в последовательных рядах символов, аллегорий, парабол, которые являются системообразующими для отдельных сборников, циклов, конкретных стихотворений.

Ключевые слова: *метафора, аллегория, симфора, метонимия, идиостиль.*

ALLEGORICAL IMAGERY OF VIRA VOVK'S POETRY

Svitlana Ozharivska

The aim of the article is to show the allegory as one of the techniques of modeling art reality in the work of Vira Vovk. The paper investigates the structural and functional features of allegorical images, focuses on the relationship between metaphorical and allegorical methods of artistic generalization in the works of the poet.

The authors apply the methods of structural, semantic and stylistic analysis of the text based on the principles of cognitive theory of metaphor. The results show that Vira Vovk's creative evolution regarded as a movement to create a complete unity based on such philosophical and aesthetic principles as religion, national tradition of folk and mythological motifs shaped on synthetics creative thinking. The mature work of the poet are considered in such poetry collections as "Kappa Cross", "Obarinky" "Oratorio of praise" and "Land sparkling", presents the poetic imagination intention to create spacious generalized cross motifs, metaphors and detailed symfor uniting

objectives arrays of collections and are detailed in consecutive rows of symbols, allegories, parabolas, which are the backbone to individual collections cycles, concrete poems. A special role in Vira Vovk`s lyrics plays metonymy which considered the material of poetry collections “Women's mask”, “Obarinky” and “Oratorio of praise”.

So, the article illustrated that poets rarely uses a straight allegory, as in the book “Obarinky”, which contains a large collection of classic and non-canonical myths and allegories. Much more productive is to use in the work different elements of metonymy that under the metaphorical artistic strategies are synthetic images which features inherent textual metaphors symfory, metonymy and character. These images constitute the conceptual basis for artistic model of the world, sending in final assembly “Oratorio of praise”. They form the basis poetic universe, spiritual lyrical characteristics and determine its main field of activity, the world of ideas, experiences and feelings.

Key words: *metaphor, allegory, methonymy, symphor, idiostyle.*

*Стаття надійшла до редакції 12. 03.2016
Прийнято до публікації 20.06.2016*